

UDK/UDC 342.7(4)
341.231.14(4)

Prof. dr Slađan Ajvaz

Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka
Sveučilište/Univerzitet „Vitez“, Travnik

LJUDSKA PRAVA U PRAVNOM PORETKU DRŽAVA REGIONA U ODNOSU NA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE U EVROPSKOJ UNIJI

Ljudska prava i osnovne slobode su kroz istoriju bile osporavane; preovladavali su ideološki i politički obrasci, države su dovodile u pitanje ljudska prava kako individualna, tako i grupna odnosno kolektivna (nacija i rasa) – Evropa nije izuzetak. Novija poimanja ljudskih prava i osnovnih sloboda vezana su za čitav niz dokumenata, kako političkih, tako i pravnih. Prevažadno, to su: međunarodni ugovori, politički sporazumi, međunarodni običaji, opšta pravna načela koja priznaju prosvijećeni narodi, uporedno pravo, demokratska načela – dobra praksa, dobro upravljanje, odluke međunarodnih organizacija i jednostrani akti država. Autor je u radu posebno obradio pitanja korelacije između političkih i pravnih dokumenata, dokumenata Evropske unije i država regiona, kao i sistemi zaštite ovih prava kako u Evropskoj uniji, tako i u državama regiona. U radu su analizirani mehanizmi zaštite ljudskih prava i sloboda kako u Uniji, tako i u državama regiona.

Ključne riječi: Ljudska prava; Međunarodni standardi – katalog prava; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; Povelja osnovnih prava Evropske unije; Izvori prava; Sistemi zaštite.

1. UVODNE NAPOMENE

Ljudska prava označavaju veoma raznovrsnu grupu ustavnih, pravnih, sudskih, akademskih i popularnih tekstova i komentara. U posljednje vrijeme, kada se govori o pravu, onda se posebna pažnja daje ljudskim pravima. Ljudska prava su postala neizostavan medij koji okuplja čitavu plejadu na-

Slađan Ajvaz, sladjan.ajvaz@unvi.edu.ba.

učnika koji se bave ovim pitanjem: kako iz aspekta prava, tako i političke i kulturne oblasti. Ljudska prava su postala predmetom kako vladinih, tako i nevladinih agencija. Konceptualno i semantički, smisao ovih prava je veoma širok, a istovremeno otvara i čitav niz pitanja i nedoumica, koji upravo potiču iz samog poimanja ovih termina. Veliki broj teoretičara „ukazuju na dvostruki karakter ljudskih prava: kao ustavne norme, ona uživaju pozitivnu validnost, ali kao prava koja posjeduju svaki pojedinac kao ljudsko biće, ona imaju nadpozitivnu, nadnacionalnu, univerzalnu validnost“.¹

Ljudska prava kao urođena prava pripadaju svakom ljudskom biću, da bi ljudska prava postala dio sistema prava pojedine države i međunarodne zajednice, ona su morala da dožive pretvorbu i da naprave „civilizacijski korak, ali ujedno i lukavi trik usmjeren protiv svećenstva i vladara. Kada se znanje i um podvrgavaju autoritetu, nazivaju se *teologijom* ili *pravnim učenjem*, ali oni ne mogu biti filozofija, posebno filozofija ljudskih prava.“²

Bez ljudskih prava ne bi postojala ni demokratija, mada demokratija podrazumijeva i druga načela (kao što su: ograničenje vlasti, ustavne vladavine, pravne države). „Demokratija se, sama po sebi, ne svodi na ljudska prava, ali ju je teško zamisliti bez poštovanja ljudskih prava, od kojih su neka upravo pravo na demokratiju, pravo na učešće građana u obrazovanju vlasti, dok su druga prava slobode, koje stvaraju i održavaju demokratsku klimu, kao što su npr. sloboda izražavanja i udruživanja. Pored toga, ljudska prava na neki način koriguju demokratiju, i ne dozvoljavaju da se ona shvati u najvulgarnijem smislu, kao vladavina trenutne većine. I većina mora da vodi računa o nekim trajnim interesima, te se ne sme pretvoriti u demagogiju i zato mora da se ograniči ustavom, koji pojedinca i manjine štiti od samovolje, proizvoljnosti i trenutnih masovnih opsesija. Ideja ljudskih prava potiče od shvatanja o urođenom čovjekovom dostojanstvu, iz koga proističu neka osnovna i neotuđiva prava i slobode, koja nikakva vlast ne daruje niti može da oduzme.“³

Kratka istorija ljudskih prava (koja su relativno skorijeg datuma) ima svoju predistoriju: u sferi filozofije i drugih društvenih teorija; od pozitivizma, naturalizma (prirodno pravo), utilitarizma i marksističkih teorija.

Istorijska dimenzija počinje sa deklaracijama i dokumentima, koji proizlaze iz individualnih ljudskih prava i temelje se na prirodnopravnim shvatanjima. Individualne slobode i prava građana su nesumnjivo našle svoja uporišta u dokumentima engleske ustavnosti 17. vijeka (*Magna Carta Libertatum*, *Habeas Corpus Amendt Act*, *The Bill of Rights*). Poseban značaj imaju

¹ S. Divjak, „Predgovor“, *Ljudska prava i imperija* (aut. K. Duzinas), Službeni glasnik, Beograd 2009, 13.

² *Ibid.*, 39.

³ V. Dimitrijević, *Temelji moderne demokratije*, Beograd 2011, 13.

Deklaracija prava država Virdžinije (12. juli 1776. godine); *Deklaracija o nezavisnosti SAD* (4. juli 1776. godine); *Deklaracija prava čovjeka i građanina* (26. avgust 1789. godine); *Deklaracija prava radnog i eksploatisanog naroda* iz 1918. godine.

Ovi dokumenti su nesumnjivo odigrali značajnu ulogu u izgradnji pravnih poredaka mnogih zemalja, afirmisali su *ideju slobode, jednakosti i bratstva*. Na bazi ovih načela, stvoreni su koncepti individualnih i kolektivnih prava. Istovremeno, ova načela su našla svoju razradu u ustavnim dokumentima kod svih civilizovanih naroda i postepeno su postajala sastavnim dijelom međunarodnih konvencija na bazi kojih su se dalje razvijala ljudska prava.

Ljudska prava, koja propisuje pravni poredak svake pojedine zemlje (demokratske i nedemokratske) ne bi trebalo da zavise od volje ustavotvorca, odnosno zakonodavca. Ona bi trebalo da zadovolje osnovna moralna načela i obzire i da ne poriču osnovne ljudske kvalitete. Ona ne bi trebalo da budu u sukobu sa ljudskom slobodom i jednakošću. Na taj način dolazimo do stava da ljudsko biće ima pravo „samim tim što je ljudsko biće“, i ono je „nezavisno od države“. Prema tome, ljudska prava nisu pozitivnopravnog već moralnog porijekla. „Ona potiču iz normativnog poretka, koji je iznad države i država ih mora poštovati bez obzira na to da li je ona na to izričito pristala.“⁴

Ovako shvaćeno, dolazimo do toga da su ljudska prava utemeljena i da postoji njihov spisak. Savremena pravna misao izradila je kataloge ljudskih prava koji počivaju na: slobodama i pravima građana, osnovnim pravima i zakonskim pravima.

2. MEĐUNARODNI IZVORI LJUDSKIH PRAVA

U savremenim pravnim porecima, ljudska prava i slobode se garantuju i obezbjeđuju svim građanima, i to ne samo ustavima i zakonima konkretne zemlje, već i brojnim aktima međunarodnog prava. Tako, ljudska prava dobijaju univerzalni značaj, ona se garantuju svakom čovjeku pripadniku ljudske zajednice, zajamčena su ne samo propisima unutrašnjeg prava, već i aktima međunarodnog prava.

Ljudska prava su nakon Drugog svjetskog rata posebno obezbijedena međunarodnim dokumentima. Glavni pokretač, da tako kažemo, ere ljudskih prava je bilo usvajanje *Povelje Ujedinjenih nacija* 1945. godine, u kojoj se zaštita ljudskih prava predstavlja kao jedan od osnovnih i glavnih ciljeva ove organizacije. Brzo nakon toga (tri godine), Generalna skupština Ujedinjenih nacija je usvojila i *Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima*, koja je

⁴ V. Dimitrijević et al., *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beograd 2007, 39.

postala standard za vlast širom svijeta, koga se moraju pridržavati prilikom tretmana svojih građana. Na taj način, stvorene su pretpostavke da se usvoji: *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*.

Pored ovih međunarodnih dokumenata, koji garantuju ljudska prava, doneseno je još nekoliko dokumenata u obliku konvencija (koje obavezuju države nakon ratifikacije). Istovremeno, međunarodna zajednica je obogaćena regionalnim međunarodnim dokumentima u formi međunarodnih konvencija. (Američka konvencija o ljudskim pravima, Afrička konvencija o ljudskim pravima i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)

Sve međunarodne konvencije itekako utiču na unutrašnje pravo država, koje onda uređuju ljudska prava u svojim aktima (ustavima, zakonima i podzakonskim aktima). Mnogi ustavi izričito naglašavaju da međunarodne konvencije predstavljaju izvor prava u toj zemlji, kao i osnov za tumačenje ljudskih prava. U novije vrijeme, u ustavima se garantuje da građani imaju pravo da se obraćaju institucijama međunarodne zajednice, kako bi zaštitile svoja prava. Dakle, pored nacionalnih sudova, u pravne poretke i sisteme se uvodi i međunarodno pravo, ravnopravno sa nacionalnim pravom.

Državljanstvo, kao limitirajući faktor u odnosu na ljudska prava je jednim dijelom i prevaziđeno. Ustavi garantuju, u skladu sa međunarodnim konvencijama, ljudska prava koja se tiču slobode, fizičkog i duhovnog integriteta, kao i sveopšti integritet, koji je pretpostavka za ostvarivanje „svih drugih ljudskih prava“. Korpus ljudskih prava iz aspekta integriteta ljudske ličnosti ne mogu se i ne smiju dovoditi u pitanje, bez obzira na državljanstvo.

Državljanstvo polako ali sigurno izlazi iz okvira država i postaje zaštićeno i garantovano dokumentima Ujedinjenih nacija. Njega garantuje Univerzalna deklaracija organizacije Ujedinjenih nacija (član 15), kao i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (član 24, stav 3). Ovi dokumenti proklamuju pravo svakog čovjeka na jedno državljanstvo, a istovremeno zabranjuju uskraćivanje ovog prava. Iz ovih međunarodnih dokumenata, nazire se intencija garantovanja prava svakom čovjeku na jedno državljanstvo, s ciljem da se izbjegne postojanje lica bez državljanstva, odnosno apatrida, kao i da se izbjegne postojanje lica sa više državljanstava, odnosno bipatrida.

Međunarodno pravo, kada govori o izvorima ljudskih prava, u te izvore navodi: međunarodne ugovore, međunarodne običaje, međunarodne sporazume, opšta pravna načela prosvijećenih naroda i odluke međunarodnih organizacija.⁵

⁵ O ovome, vid. V. Dimitrijević *et al.*, 100.

2.1. Međunarodni ugovori

Jedan od dominantnih izvora ljudskih prava, iz aspekta savremenog međunarodnog prava o ljudskim pravima, su međunarodni ugovori nastali saglasnošću država. Najvažniji od ovih ugovora su multilateralni ugovori, koji obavezuju veliki broj država. Oni su istovremeno i univerzalni jer otvaraju mogućnost da ovim ugovorima pristupe i druge države. Ovi ugovori su nastali pod okriljem Ujedinjenih nacija sa tendencijom da uspostave svjetski režim ljudskih prava.

Multilateralni ugovori o ljudskim pravima mogu biti i na regionalnom nivou u zaštiti i izgradnji sistema ljudskih prava. U tom smislu, najpotpuniji je međunarodni ugovor kojim je konstituisana *Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama* (4. novembar 1950. godine).

Ovi međunarodni ugovori u biti se ne razlikuju od ostalih međunarodnih ugovora. Iako ovi ugovori govore o ljudskim pravima i sklopljeni su između država, oni su u osnovi u funkciji zaštite individualnih korisnika, ljudi odnosno državljana, koji su u nadležnosti država ugovornica. Države koje su pristupile međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima su se obavezale da poštuju i štite ugovorom definisana prava. Na taj način, ovi ugovori su postali ugovor – zakon.

2.2. Politički sporazumi

U savremenom svijetu postoji niz sporazuma koji zaključuju države, međunarodne organizacije i druge asocijacije. Države, vrlo često, i to na najvišem nivou, donose političke sporazume, a s obzirom na broj učesnika tih sporazuma, njihov međunarodni značaj raste. Suštinska razlika između političkih sporazuma i međunarodnih ugovora, koji sklapaju najviši državni organi (šefovi država, vlada i ministara), je u tome što ne prolaze kroz postupak usvajanja međunarodnih ugovora, odnosno ne podliježu ratifikaciji. Iako njihova pravna snaga nije dominantna, njihov politički značaj i politički pritisak koji proizvode itekako utiču da oni budu realizovani. To se najočitije vidi na primjeru ljudskih prava u Evropi, odnosno na političkim sporazumima, koji su usvojeni na Konferenciji o evropskoj bezbjednosti i saradnji (KEPS), odnosno Organizaciji za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS).

2.3. Međunarodni običaji

Običaj kao izvor prava, nalazi svoju snagu i značaj u neprotivječnosti prakse subjekata, koji su dužni da postupaju na identičan način u istim situacijama. Iako je običaj nepisani izvor prava, on se u međunarodnom pravu mnogo češće upotrebljava nego u unutrašnjem pravnom sistemu.

Upotreba običaja, kao izvora prava u međunarodnom pravu je nesumnjiva. Niz ljudskih prava je „zagarantovan međunarodnim običajnim pravom, kao što su apsolutna zaštita čovjekovog tjelesnog integriteta (zabrana torture), zabrana genocida, ropstva i rasne diskriminacije“. O običajima u vezi sa ljudskim pravima, Međunarodni sud pravde se ovako izjasnio: „*Ovakve obaveze, na primjer, u savremenom međunarodnom pravu potiču iz zabrane akta agresije i genocida, kao i iz načela i pravila o osnovnim pravima ljudske ličnosti, uključujući tu i zaštitu od ropstva i rasne diskriminacije. Neka od odgovarajućih prava na zaštitu ušla su u sastav međunarodnog prava.*“⁶

Mnogi teoretičari međunarodnog prava, a među njima i profesor V. Dimitrijević, eksplicitno iznose svoje mišljenje da je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima „bar što se tiče osnovnih odredaba, vremenom prerasla u običajno pravo“.

2.4. Opšta pravna načela

Mada opšta pravna načela ne sadrže konkretna pravila, ona su izvor međunarodnog prava (pa i ljudskih prava), i zasnovana su na principima „zajedničkim svim ili većini priznatih pravnih sistema svijeta“. Na osnovu njih se u oblasti ljudskih prava stvaraju i grade standardi o ljudskim pravima, koje nije potrebno posebno definisati.

2.5. Odluke međunarodnih organizacija

Odluke međunarodnih organizacija, s obzirom na njihovu raznolikost (opšte i specijalizovane) su raznovrsne. Statut Međunarodnog suda pravde ih ne poznaje. Značaj odluka međunarodnih organizacija (posebno specijalizovanih) je u stalnom usponu, posebno onih koje se odnose na oblast ljudskih prava.

Zavisno od materije koja se reguliše odlukama međunarodnih organizacija, a posebno odluke Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, nesumnjivo imaju pravni značaj i obavezujuće pravno dejstvo, posebno kada se radi o pitanjima iz glave VII Povelje Ujedinjenih nacija. *Illustrationis causam* odluke Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija nesumnjivo imaju pravni značaj i pravno obavezujuće dejstvo, kada se radi o pitanjima iz glave VII Povelje Ujedinjenih nacija. Ove odluke su u pravilu pojedinačne, i ne diraju u sistem opštih pravila.

U odnosu na ljudska prava, ako izuzmemo Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, preporuke međunarodnih organizacija nemaju pravno obavezujući značaj, ali njihov pravni efekat se na dužu stazu čini značajnim.

⁶ *Ibid.*, 67.

One „mogu uspostaviti merila na osnovu kojih se utvrđuje da je neki subjekt prekršio pravo, sa svim posledicama koje odatle mogu proistići“.⁷

3. TIPOLOGIJA LJUDSKIH PRAVA U PRAVNIM PORECIMA EVROPSKE UNIJE I DRŽAVA REGIONA

Kada se govori o ljudskim pravima (kako u njihovom ostvarivanju, tako i zaštiti), primjetno je posljednjih decenija da se priča o ljudskim pravima u međunarodnoj zajednici pretvara u svoju suprotnost, i da ljudska prava postaju „moneta“ za ideološko konfrontiranje i sučeljavanje demokratije i totalitarizma. Bez obzira na sve, i uprkos nespornostima različite vrste, ljudska prava su uslov i pretpostavka razvoja međunarodne zajednice i povezanost njenih nastojanja za razvijanjem i zaštitom prava čovjeka.

U pravnim porecima Evropske unije i država regiona, bez obzira na to kako vršili tipologiju ljudskih prava, ona čine jednu cjelinu kao građanska, politička, kulturna, ekonomska i socijalna, zajedno sa pravima novih generacija koja nastaju i uobličavaju se u novim odnosima. U toj tipologiji, ljudska prava možemo posmatrati i kao individualna i kolektivna, ali su ona u osnovi ljudska prava. Pravni sistemi država regiona i Evropske unije garantuju ova prava.

3.1. Ljudska prava i slobode u Evropi

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EK), koja je usvojena 1950. godine od Savjeta Evrope je najvažniji i najefikasniji ugovor o ljudskim pravima u Evropi, kojim su garantovana ljudska prava. Konvencija je na nov način garantovala ljudska prava na međunarodnom planu i prevazišla dotadašnju praksu da samo države imaju prava, a ne pojedinci. Konvencija je inaugurisala pravila o zaštiti pojedinaca u odnosu na državu, naročito sopstvenu. Od prvih početaka pa do najsavremenijeg doba, Konvencija je proširivana protokolima tako da je izradila čitav korpus ljudskih prava na novim principima. Istovremeno, Konvencija je konstituisala mehanizme i organe, koji funkcionišu u Evropi (Sud, Komitet ministara, sudije, organizaciju Suda, pokretanje postupka, obraćanje Sudu, odlučivanje, odluke i izvršenje odluka).

3.2. Ljudska prava i slobode u Evropskoj uniji

Do donošenja *Povelje o osnovnim pravima* (krajem 2000. godine), u EU sfera zaštite sloboda pojedinaca je štićena na osnovu prenijetih ovlaštenja

⁷ *Ibid.*, 72.

država članica. Iako EU nije država, ona je razvila mehanizme koji su počivali na podlozi da „po osnovu prenetih ovlašćenja ona ima pravo da donese propise kojima se konstituišu prava i obaveze građana. Iako pravo Zajednice ima veću pravnu snagu u odnosu na pravo određene države članice, pravom Zajednice ne mogu se vrijeđati garantovana osnovna prava i slobode građana. Osnivački ugovori triju zajednica, kao ni osnivački ugovor Evropske unije ne sadrže listu onih prava koja se garantuju.“⁸

Prema Ugovoru iz Mastrihta, Evropska unija poštuje sva prava koja su konstituisana i naznačena *Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*. Takođe, Evropska unija prihvata, kao i sve države članice koje su pristupile Evropskoj uniji Pakt Ujedinjenih nacija o osnovnim građanskim i političkim pravima iz 1966. godine. Na taj način, Evropska unija je zaokružila korpus najvažnijih prava i sloboda, a to su: „Pravo na ljudsko dostojanstvo; pravo na preduzetništvo; pravo na svojinu; pravo na zapošljavanje i privrednu djelatnost; pravo na udruživanje; pravo na nepovredivost stana; pravo na poštovanje privatnosti; pravo na zaštitu ličnih podataka; pravo na slobodu izbora religije; pravo na zaštitu porodice; pravo na slobodno izražavanje mišljenja; pravo na opštu ravnopravnost; pravo na efikasnu pravnu zaštitu; pravo da se bude saslušan pred sudom; pravo na pošten sudski postupak; pravo na zaštitu u okviru predviđenih rokova; pravo na nepovredivost pošte (komunikacije) između zastupnika i zastupanog; zabrana retroaktivnog dejstva kaznenih propisa i zabrana dvostrukog kažnjavanja (*ne bis in idem*).“⁹

Povelja osnovnih prava EU je u osnovi konstituisala jedinstven korpus osnovnih prava za građane svih država članica Evrope. Ona nije dirala u ključne odredbe i funkcije EU. Prava i slobode koje su garantovane Poveljom se u osnovi ostvaruju u Uniji, od strane njenih organa, a oni principi koji su postojali i prije postojanja Povelje inkorporisani su u Povelju. Povelja predstavlja „akt kojim se menjaju ili dopunjuju funkcije, koje su ustanovljene osnivačkim aktom Zajednice ili Unije, ... a prava i slobode koja su garantovana Poveljom ostvaruju se prilikom primene prava Unije, odnosno Zajednice, i to bilo od strane organa EU, ali i od strane država članica, onda kada one primenjuju pravo EU. Povelja samo izražava preporuke da i kada se primenjuje isključivo nacionalno pravo države članice (u nacionalnim granicama), treba voditi računa o pravima ustavljenim Poveljom i postupati u duhu Povelje... Povelja ne dira ni u restrikcije, koje su ustanovljene primarnim pravom Zajednice, te osnivačkim aktom, ako takve restrikcije postoje.“¹⁰ Da bi u samoj Povelji bilo naznačeno da u „slučaju da Povelja i

⁸ Z. Stjepanović, *Pravo Evropske unije*, Beograd 2008, 55.

⁹ *Ibid.*, 55–56.

¹⁰ *Ibid.*, 57.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda predviđaju zaštitu istog prava, za određenje značenja i cilja zaštite tog prava primenit će se Evropska konvencija, osim u slučaju da Povelja predviđa viši stepen zaštite, kada će se primeniti Povelja¹¹.

Povelja osnovnih prava Evropske unije, kada govori o pravima i slobodama, uobličava ih kroz sljedeća poglavlja: ljudsko dostojanstvo; slobode; jednakost; solidarnost; građanska prava i pravda, što znači da Evropska povelja osnovnih prava ima dvostruko dejstvo. „Prvo, ona obavezuje organe i institucije Evropske zajednice i Evropske unije na poštovanje osnovnih prava u skladu sa Poveljom. Bez povelje, ne postoji izvor prava koji bi ih obvezivao jer je reč o nenacionalnim, odnosno nadnacionalnim organima i institucijama za koje ne važi pravni sistem neke određene države. Kako EU i EZ nisu, niti mogu biti potpisnice Evropske povelje za zaštitu ljudskih prava, u odnosu na njih nije postojao akt koji bi ih na to obavezivao. Svakako, određeni broj normi, koje su pomenute, bio je sadržan u osnivačkim ugovorima triju zajednica, odnosno EU, ali je njihov značaj zbog malobrojnosti i dejstva bio vrlo mali. Drugo, Povelja osnovnih prava obavezuje i države članice na poštovanje osnovnih prava u skladu sa rešenjima sadržanim u Povelji. Njeno dejstvo se proteže i na teritorije država članica, a ne samo na organe i institucije EU i EZ. Države članice imaju pravo da odstupe od normi sadržanih u Povelji, ako su rešenja sadržana u njihovom nacionalnom pravu takva da se njima garantuje viši stepen zaštite u odnosu na povelju. U suprotnom, postoji obaveza da se osnovna prava štite prema rešenjima sadržanim u Povelji.“¹²

Da bi obezbijedila ostvarivanje korpusa osnovnih prava za građane svih članica Evropske unije, kao i za države članice i institucije Zajednice, Evropska zajednica je formirala i sopstveni pravni sistem, a u okviru njega i Sud.

Nadležnost Suda je isključiva „zaštita prava Zajednice, a ne nacionalnih prava država članica. S druge strane, Sudovi država članica nisu formirani radi zaštite prava Zajednice, iako se ono posredno odnosi i obrađuje u nacionalne pravne sisteme država članica Zajednice. U takvim slučajevima, i nacionalni sudovi štite pravo Zajednice. Sve one norme koje čine pravo EZ, a koje neposredno važe ili se posebno primjenjuju na teritorijama države članice, nacionalni sudovi i drugi organi su dužni da neposredno primjenjuju.“¹³

Sud je formiran 1952. godine. Promjene u EU dovele su do promjena u pravosudnom sistemu, tako da je 1979. godine došlo do podjele na dva suda i to: na Sud pravde, Sud prve instance i specijalizovane sudove i Patentni sud EZ. Do ove, uslovno kazano pravosudne disperzije, došlo je iz razloga

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, 58.

¹³ *Ibid.*, 107.

da se „građani odnosno preduzeća i druga pravna lica obraćaju ovom Sudu i traže zaštitu prava, koja su ustanovljena pravom Zajednice, a uskraćena ili modifikovana nacionalnim pravima država kojima pripadaju, s jedne strane, a s druge, da se razdvoje postupci u kojima učestvuju samo države i EZ od postupaka u kojima učestvuju preduzeća, druga pravna lica i građani“.¹⁴

3.3. Ljudska prava i slobode u državama regiona

Demokratski karakter ustavnih uređenja država regiona se ocjenjuje na ostvarivanju i garanciji ljudskih prava i osnovnih sloboda. Da bi države regiona (kao i druge države) mogle da garantuju i ostvaruju ljudska prava, potrebno je da imaju: ograničenu vlast, ustavnu vladavinu i temeljne pretpostavke demokratije. Sve ove elemente moramo imati u vidu, kada govorimo o ljudskim pravima u pravnim porecima država regiona.

Analizirajući normativnopravnu cjelinu ustavnih tekstova država regiona, moramo obratiti pažnju na pojedine odredbe ustava koje govore o: slobodi, jednakosti, nacionalnoj ravnopravnosti, poštovanju prava čovjeka, nepovredivosti vlasništva, očuvanju prirodne i čovjekove okoline, vladavini prava, demokratskim višestranačkim porecima, ravnopravnosti spolova kao i mehanizmima za zaštitu ustavom proklamovanih sloboda i prava.

Pravni i politički sistemi konstituisani ustavima država regiona su izgrađeni na principima garantovanja i zaštite prava i sloboda, a u skladu sa međunarodnim standardima. Tako, na primjer, Ustav Republike Srbije garantuje i neposredno primjenjuje zajamčena prava, pa u članu 18 Ustava kaže: „Ustavom se jamče, i kao takva neposredno se primenjuju ljudska i manjinska prava zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnim pravima, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. Zakonom se može propisati način ostvarivanja ovih prava, samo ako je to Ustavom izričito predviđeno ili ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajamčenog prava.“¹⁵ U daljem tekstu, Ustav govori o svrsi ustavnog jemstva, zabrane diskriminacije, zaštite ljudskih i manjinskih prava i sloboda, kao i ograničenja ljudskih i manjinskih prava.

Govoreći o ljudskim pravima i slobodama, i Ustav Republike Hrvatske u članu 14, kaže da „svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, nezavisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkim i drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svi su pred zakonom jednaki.“¹⁶

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Ustav Republike Srbije.

¹⁶ Ustav Republike Hrvatske.

Na sličan, ako ne i identičan način, o ljudskim pravima i osnovnim slobodama govori i Ustav Bosne i Hercegovine. U članu II je navedeno da, „Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.“ (...) „Prava i slobode predviđena u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i u njenim protokolima, se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.“¹⁷ Da bi, nakon toga, u istom članu, u stavu 3 bio naveden katalog prava, gdje se kaže da „Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju osnovna prava i slobode iz stava 2 ovog člana, što uključuje: a.) pravo na život. b.) pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni. c.) pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu. d.) pravo na ličnu slobodu i sigurnost. e.) pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom. f.) pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku. g.) sloboda misli, savjesti i vjere. h.) sloboda izražavanja. i.) sloboda mirnog okupljanja i udruživanja s drugima. j.) pravo na brak i zasnivanje porodice. k.) pravo na imovinu. l.) pravo na obrazovanje, i m.) pravo na slobodu kretanja i prebivališta.“¹⁸ Da bi u aneksu I bili naznačeni dodatni sporazumi o ljudskim pravima, koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini. Istovremeno, u članu X, stav 2 je rečeno da „nijednim amandmanom na ovaj Ustav ne može se eliminisati ili umanjiti bilo koje od prava i sloboda iz člana II ovog Ustava, niti izmijeniti ova odredba“.

Ustavi entiteta Bosne i Hercegovine (Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske), kada formulišu ljudska prava i slobode (mada su rađeni u različitim vremenima), temelje ih na načelima i principima opštih akata o pravima čovjeka, izraženim u dokumentima međunarodnog prava o ljudskim pravima.

Dalja normativnopravna analiza pravnih poredaka zemalja regiona u odnosu na ljudska prava i slobode bi nas dovela do sličnih zaključaka pa u nju nećemo ulaziti.

Naša pažnja će posebno biti usmjerena na mehanizme zaštite ljudskih prava država regiona. Ustav, proklamujući ljudska prava, mora i treba da razradi i mehanizme za ostvarivanje tih prava, a u krajnjem i mehanizme za zaštitu tih proklamovanih ljudskih prava. O ustavu i njegovim svojstvima ne možemo suditi na osnovu prava koja ustav propisuje. Samo analizom mehanizama za ostvarivanje ljudskih prava, možemo utvrditi pravu demokraciju ustava, i istovremeno doći do toga da li pravni poreci obezbjeđuju ljudska prava i slobode.

¹⁷ Tekst Ustava Bosne i Hercegovine, naveden je prema službenoj internet stranici Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, <http://www.ccbh.ba>.

¹⁸ Ustav Bosne i Hercegovine.

Iz komparativnopravne analize, možemo konstatovati da se ustavnim sudovima dodjeljuje čitav niz nadležnosti (u koju nećemo ulaziti s obzirom na temu), a između ostalog i nadležnost ustavnih sporova o povredama osnovnih ustavnih prava građana, nezavisno od vrste akata kojima se takve povrede čine.

Ustavni sistemi posmatranih država regiona (Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine) pružaju posebnu ustavnopravnu zaštitu ostvarivanju ljudskih prava, kako iz aspekta lokalnog – regionalnog prava, tako i prava proklamovanog deklaracijama o ljudskim i građanskim pravima. Zaštita ljudskih prava država regiona, pored opšteg i primarnog oblika zaštite, koja se ostvaruje putem opšte kontrole ustavnosti i zakonitosti, ima i drugi oblik zaštite ljudskih prava putem instituta ustavne žalbe i odgovarajućeg postupka po toj žalbi.

Ustavna žalba u Republici Srbiji se može izjaviti „protiv pojedinačnih akata ili radnji državnih organa ili organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, a kojima se potvrđuju ili usklađuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajamčene Ustavom, ako su iscrpljeni ili nisu predviđena druga pravna sredstva za njenu zaštitu“.¹⁹ Istovremeno, Zakonom o Ustavnom sudu se naglašava da ovu žalbu „može izjaviti svako lice koje smatra da mu je pojedinačnim aktom ili radnjom državnog organa ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje povređeno ili uskraćeno ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda zajamčena Ustavom“.²⁰ Ustavnu žalbu, pojedinac može izjaviti i ako nisu iscrpljena pravna sredstva, u slučaju kada je tom pojedincu povrijeđeno pravo na suđenje u razumnom roku, koje je zajamčeno ustavom.

Ustavni poredak Republike Hrvatske, pored opšte kontrole ustavnosti i zakonitosti, reguliše i pitanje ustavnih tužbi (član 128, stav 1, alineja 4). Govoreći o ustavnoj tužbi, Ustav Republike Hrvatske eksplicite kaže „protiv pojedinačnih odluka državnih tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, te pravnih osoba s javnim ovlastima, kad su tim odlukama povrijeđena ljudska prava i temeljne slobode“,²¹ da bi u Ustavnom zakonu o Ustavnom sudu mnogo preciznije regulisao mehanizme i postupke te zaštite.

I ustavni sistem Bosne i Hercegovine pruža ustavno-sudsku zaštitu ljudskih prava i sloboda, mada je ona *sui generis* u odnosu na države regiona. Ta specifičnost proizlazi iz činjenice da je Bosna i Hercegovina složena država (za razliku od država regiona), i ustavnog rješenja iz kojeg proizlaze prava pojedinca na ustavnu žalbu. Državljanima Bosne i Hercegovine nemaju pravo

¹⁹ Ustav Republike Srbije, čl. 170.

²⁰ Zakon o Ustavnom sudu, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 109/07.

²¹ Ustav Republike Hrvatske.

direktnog obraćanja Ustavnom sudu, već indirektno kroz mehanizam tzv. apelacije, koja je indirektno postulirana članom 6, stav 3, tačka c., gdje se kaže: „Ustavni sud je nadležan u pitanjima koja mu je prosljedio bilo koji sud u Bosni i Hercegovini u pogledu toga, da li je zakon o čijem važenju njegova odluka ovisi, kompatibilan sa ovim Ustavom, sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima, ili sa zakonima Bosne i Hercegovine; ili u pogledu postojanja ili domašaja nekog opšteg pravila međunarodnog javnog prava, koje je bitno za odluku suda“.²²

Ustavi entiteta (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) su nove ustavnopravne institucije sa zadatkom zaštite ustavnosti i zakonitosti, ali i ostvarivanja zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ove nove institucije, koje nisu do sada postojale u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine su direktna posljedica državnog uređenja Bosne i Hercegovine. Nadležnosti ustavnih sudova entiteta su različite u odnosu na ljudska prava. Dok se Ustav Federacije Bosne i Hercegovine u odnosu na ljudska prava i slobode zadržava na opštim i primarnim oblicima zaštite, tj. kreće se u okviru opšte kontrole ustavnosti i zakonitosti, Ustav Republike Srpske dozvoljava, pored opšte kontrole ustavnosti i zakonitosti, i mogućnost da „svako može dati inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti“.²³

4. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Ideja da ljudska prava prevashodno treba da obezbjeđuje i sankcioniše država unutar svog pravnog sistema i poretka je prevaziđena. Ljudska prava kao urođena prava koja pripadaju svakom biću su postala predmetom mnogih međunarodnih dokumenata. U tim dokumentima je afirmisana ideja jednakosti, slobode i bratstva. Ti dokumenti su postali sastavnim dijelom međunarodnih konvencija.

Iako su još uvijek ljudska prava sastavni dio pravnih poredaka svake pojedine zemlje, države itekako vode računa da njihovi ustavni dokumenti budu u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, kao i regionalnim konvencijama o ljudskim pravima i slobodama.

U pravnim porecima Evropske unije i država regiona, garantovana su građanska, politička, kulturna, ekonomska i socijalna prava, zajedno sa pravima nove generacije koja nastaju i uobličavaju se u novim odnosima. Pravni sistemi država regiona i Evropske unije garantuju ova prava.

Ljudska prava i slobode u državama regiona su kompatibilne sa ljudskim pravima i slobodama Evrope. Demokratski karakter ustavnih uređenja

²² Ustav Bosne i Hercegovine.

²³ Ustav Republike Srpske.

država regiona su garant ostvarivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Da bi države regiona mogle da garantuju i ostvaruju ljudska prava, one treba da imaju: ograničenu vlast, ustavnu vladavinu i temeljne pretpostavke demokratije.

LISTA REFERENCI

Bibliografske reference

1. Dimitrijević, Vojin *et al.*, *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beograd 2007;
2. Dimitrijević, Vojin, *Temelji moderne demokratije*, Beograd 2011;
3. Divjak, Slobodan, „Predgovor”, *Ljudska prava i imperija* (aut. K. Dužinas), Službeni glasnik, Beograd 2009;
4. Stjepanović, Zlatko, *Pravo Evropske unije*, Beograd 2008.

Pravni propisi

1. Ustav Bosne i Hercegovine;
2. Ustav Republike Hrvatske;
3. Ustav Republike Srbije;
4. Ustav Republike Srpske;
5. Zakon o Ustavnom Sudu, *Službeni glasnik R. Srbije*, br. 109/07.

Full Professor Slađan Ajvaz, LL.D.

University of Business Studies, Banja Luka

University “Vitez“, Travnik

HUMAN RIGHTS IN THE LEGAL ORDER STATE REGION IN RELATION TO HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE EUROPEAN UNION

Summary

Human rights and fundamental freedoms have historically been disputed; prevailing ideological and political forms, states have questioned the human rights of both individual and group or collective (nations and races) - Europe is no exception. Newer understanding of human rights and fundamental freedoms are related to a number of documents both political and legal. Primarily these are: international agreements, political treaties, international custom, general principles of law, which are recognized by civilized nations, comparative law, democratic principles - good practice, good governance, decisions of international organizations and unilateral acts država. Autor in the work specifically dealing with questions of correlation between political and legal documents, documents of the European Union and countries of the region, as well as the systems of protection of these rights both in the EU and in the countries of the region. This paper analyzes the mechanisms to protect human rights and freedoms as in the Union and in the countries of the region.

Key words: *Human rights; International standards – a catalog of rights; The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; The Charter of fundamental rights of the European Union; Sources of law; Protection systems.*